

OSMANLI TOPLUMUNDA MAHALLENİN DIŐINDAKİLER: BEKÂR ODALARI VE BEKÂRLAR*

Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI**

Öz

Bekâr kelimesi Türkçe sözlükte sadece evlenmemiş kimse olarak tanımlanmamıŐtır. Bu tanımının yanı sıra evli olduğu halde ailesinden ayrı, yalnız yaşayan kimse olarak da tanımlanmıŐtır. Hatta bu iki tanıma *çiftlik işlerinde çalışan işçi, rençber, uşak, hizmetçi, parayla tutulan sığırtaç* ve en nihayetinde *işsiz, boş* eklenmiŐtir. Aslında bütün bu tanımlar bekârın ne demek olduğundan ziyade toplumda nasıl tanımlandığından, toplumun bekârlara olan bakış açısından bahsetmektedir. Bu nedenle bekârlar Osmanlı Şehir yapılanmasının en küçük birimi olan mahallenin içine alınmayan, dolayısıyla toplumun dışında tutulan kimseleri ele almaktadır. Mahallenin dışında tutulan bekarlar kendilerine ancak toplumun marjinal grupları arasında yer bulabilmiŐlerdir. Kendilerine kefil bulduklarında bir nebze rahat eden ama hep, her an suç işleyecekmiŐ ya da suça meyilli imiŐ gibi değerlendirilen kimseler olan bekârlar bu sebeple olmalı belgelere sorun çıkaran kişiler olarak yansımıŐlardır. Bu çalışmada mekân ile mekânı kullanan, mekânda yaşayan insanların yaŐamlarını, toplumun bu mekânlara bakış açısını, insanla mekânın nasıl bütünleŐtirildiđini ve bu bütünleŐtirici bakış açısının bir mekânı zorunlu da olsa yaşam alanı seçmek zorunda kalan insanlar üzerindeki etkileri ele alınmıŐtır. Yine bu bildiri de toplumsal statüleri ve gelirleri gereği bu odaları seçmek zorunda kalan insanların nasıl toplumun marjinal gruplarından biri olarak algılandığını ve bu algılamının onları nasıl etkilediğini analiz etmeye gayret edeceğim. Böylece toplumun bir kesimini anlamaya dair katkı yapmayı amaçlamaktayım. Bunun için Osmanlı arşiv belgelerini, dönemin kaynaklarını kullanacağım.

Anahtar kelimeler: Bekâr, İstanbul, Mahalle, Osmanlı Devleti.

The Ones outside the Neighbourhood in the Ottoman Empire: Bachelors' Room and Bachelors

Abstract

In Turkish dictionary, the word single has not been only defined as the unmarried person. Along with this definition, it was defined as the person living alone apart from his/her family; even he/she is married. Moreover, *person working in farm business, plowman, servant, maid, hired wrangler* and finally;

* Bu makale İspanya'nın Alcala kentinde 1-5 Ekim 2013 tarihleri arasında düzenlenen 13. Uluslararası Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi'nde aynı adla sunulan bildirinin geliştirilmiŐ halidir.

** Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

unemployed, vagrant terms were added to these two definitions. In fact, all those definitions mention how the term single is defined in society rather than its definition, and the viewpoint of society to singles. Thus, singles also include people who are not embraced by neighborhoods - the smallest unit of urban structure of the Ottomans -, thus the ones excluded from the society. Singles, who were excluded from the neighborhood, could only find a place for themselves among marginal groups of the society. Singles who were somewhat comfortable when they found a bail but still considered as the ones who may commit a crime or criminal minds, therefore reflected as troublemakers for the documents. In this study, I am going to discuss the place and the lives of people using and living in the place, the viewpoint of society to such places, how humans and places were integrated with each other, and the effects of such integrating point of view on the people who even necessarily had to choose a place as their living space. In addition, I will try to analyze in this report how the people who had to choose such rooms by their social status and income were perceived as one of the marginal groups of society, and how they are affected by this perception. Thus, I intend to make contribution to understand a section of the society. For that, I am going to use the Ottoman archive documents and sources of that era.

Keywords: Bachelor, İstanbul, neighborhood, Ottoman State.

Bekâr kelimesi Arapça bikir kökünden gelmiş olup evlenmemiş kimse demektir. Tahrir defterlerinde bekâr kelimesi yerine karşılığı olan *mücerred* kelimesi kullanılmıştır. Türkçe sözlükte bu anlamından başka birkaç anlamı daha vardır. Bunlardan birincisi evli olduğu halde herhangi bir nedenle ailesinden ayrı yaşayan kimsedir. Bir diğeri çiftlik işlerinde çalışan kişi, rençper oluşu gibi uşak hizmetçi, para ile tutulan özel sığırtmaç, çoban ve en sonuncusu ise işsiz güçsüz boş olan kişidir¹. Bu nedenle olmalı halk arasında bekâr kimseler daha sorumsuz olarak değerlendirilmekte, evlenmeleri durumunda sorumluluk sahibi olacakları, dolayısıyla işe yarar olacakları özellikle vurgulanmaktadır².

¹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5235d1c4d6b8e9.73667866

² Bu anlayış bekârlığın iyi görülmediği, evliliğin toplumsal bir görev kabul edildiği eski Türklerden itibaren var ola gelmiştir. Mehmet Mandaloğlu, "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 33, Konya 2013, s. 138; Destanlarda evliliğin önemi ve bekârlığın kaçınılması gereken bir durum olduğu üzerinde durulmaktadır. Gülden Sağol, "Destanlarda Evlilik", *Yeni Türkiye*, Sayı: 45, (Mayıs Haziran 2002), Ankara, s. 264; Bu surum İslam dininin kabulü ile teyit edilmiştir. Zira İslam evliliğin faziletleri üzerinde ehemmiyetle durmaktadır. Nur Suresi ve Rum suresinde bu konuya dikkat çekilmektedir. Nur Suresi 32. ayette "İçinizden 'bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden salih olanları evlendirin." diye emredilmektedir. Hz. Peygamber «Nikâha rağbet ediniz. Çoğalınız! Ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla öbür ümmetlere karşı iftihar edeceğim. Hadisi ile konunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Rifat Özdemir, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", *Osmanlı Araştırmaları*,

Hatta evlendiği halde hala sorumluluklarını yerine getirmeyenler için evlenmesi bile işe yaramadı şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Bu algılama biçimi nedeniyle bekâr gençler toplum tarafından potansiyel suça meyilli kişiler arasında çoğu zaman birinci sırada değerlendirilmiştir. Bugün bu düşünce biçimi azalsa da geçmişte özellikle Tanzimat'ın ilanından önce evlenme çağına girdiği halde evlenmeyen bir gence mahallesi halkı ve muhiti ahlak yönünden kötü ve suça meyilli birisi olarak bakardı. Bekârlara özenen kişiler de hiç iyi değerlendirilmez, özellikle ahlaki açıdan zayıf kişiler olarak değerlendirilirdi. *Bekârın parasını it yer, Yakasını bit yer*³ sözü bu bakış açısını açıkça ifade etmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde ideal insan tipinin iki temel özelliğinden birisi bireyin toplumun içinde ve toplumun diğer üyeleri tarafından rıza ve şükran üzere olması idi. Bekârlar ideal insan tipini dışında idi⁴.

Bütün bunlar toplumun bekârlara bakış açısını yansıttığı için onların toplumun bir parçası olup olmadığı olsa bile hangi şartlarda ve zeminde toplumun bir parçası sayılabileceği ve sayılması gerektiği hususlarında hemen her zaman soru işareti oluşmasına neden olmuştur. Özellikle taşradan büyük şehirlere hem de taşı toprağı altın olarak kabul edilen ve görülen İstanbul'a ekme parası, başlık parası gibi nedenlerle gelen insanların toplumsal mevkilerinin sınırlarını çizen bir olgu olarak değerlendirilmelidir⁵. Toplumun bu bakış açısı devletin uygulamalarına da yansımış ve özellikle Celali ayaklanmalarından sonra büyük şehirlere artan göçün önünü alamayan devlet için bekârlar en önemli sorun haline gelmeye başlamıştır. Celali ayaklanmalarından önce ancak XVI. yüzyılın nüfus artışına bağlı olarak gelişen göç sonucu İstanbul'a gelen bekârlar öncelikle vakıfların yaptırıldığı odalarda ikamet etmeye başlamışlardır⁶. Vakıf kayıtlarında önemli gelir kaynakları arasında yer alan bu odalar bekâr odalarının ilk şekli olarak

Sayı: 9, İstanbul 1989, s. 109; Hatta cennette hiç kimsenin bekâr kalmayacağı üzerinde durularak bekâr yaşamının yanlışlıkları üzerinde çeşitli hadislerde yer verilmiş ve evlilik ve çocuk yetiştirmenin ehemmiyeti vurgulanmıştır. Süleyman Uludağ, "A'zeb", *TDVİA*, İstanbul 1991, s. 313.

³ Reşat Ekrem Koçu, "Bekar", *İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1961, s. 2393.

⁴ Özer Ergenç, "'İdeal İnsan Tipi' Üzerinden Osmanlı Toplumunun Evrimi Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul 2013, s. 425.

⁵ Bekâr odaları günümüzde bile büyük şehirlerde varlığını devam ettirmektedir. XX. yüzyılda Fotoğrafın insan hayatının her aşamasına girmesi ile birlikte bekâr odalarında yaşamın nasıl olduğu ile ilgili bilgilere sahip olma imkânımız doğmuştur. Bu imkân bize geçmişe dair bakış açısı oluşturmamıza yardımcı olmaktadır. Buna göre geçmişte olduğu gibi bu insanların zor şartlar altında yaşadıklarını birkaç kişinin aynı odada kaldığını, aynı kaptan yemek yediklerini göstermektedir. Altan Bal, "Otele Gidemeyenler İstanbul'un Orta Yeri "Bekar Odaları", *İstanbul*, Sayı: 57, (Ekim 2006), s. 88-93.

⁶ Bu göç Celali ayaklanmaları ile artış gösterdi. XVII. yüzyıl başlarında kırsal bölgelerden binlerce kişi şehirlere göç etti. Cemal Kafadar, *Yeniçeri- Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, Master Thesis, McGill University, Montreal 1981, s. 38.

değerlendirilmelidir⁷. Yoğun göç sonucu artan bekâr sayısına binaen zaman içerisinde sadece bekârların kalabileceği kaynaklarda *erkî odaları*, *bekâr odaları*, *erkek odaları* olarak adlandırılan mekânlar ortaya çıkmaya başlamıştır⁸. Çünkü tüccarların da kaldığı hanlar, cami ve mescit odaları ise geçici çözümler olarak karşımıza çıkmaktadır⁹. Bu odalar ancak kısa bir süre kullanılabilen, burada kalanlar zaman içerisinde yeni bir yer bulmak zorunda kalmakta ve arkadan şehre yeni gelenlere yer açmak mecburiyetinde idiler. Bekâr odaları ya da erkek odaları, bekâr hanları, cami ve mescit odalarının ihtiyacı karşılayamaz hale geldiği için ortaya çıkmışlardır. Bu odalar gündelik işlerle geçimini sağlamak zorunda kalan bekârların kira karşılığı bir tür pansiyon işlevi gören mekânlardı¹⁰. Özellikle dükkânların üstünde, yanında, altında inşa edilmişlerdi. Genellikle odada ocak bulunurdu ki, bu yemek yapma imkânının olması anlamına geliyordu¹¹. Mesela XIX. yüzyılda Dere ağzında Mehmed Ağa'nın değirmeni üstünde kethüda odasında 8, Fındıklı Hamamının külhanında 4, Keresteci bitişiğinde Kalafatçı Hacı Mehmed odalarında 18 kişi kalmaktaydı¹². Odada, handa kalamayacak kadar az para kazananlar ise dükkânlarda yatıp kalkarlardı. Tütüncü Mehmed Efendi, Yazıcı Hasan Efendi, Saatçi Mehmed ve diğer Mehmed, Kalaycı Mustafa, Tütüncü Mustafa'nın

⁷ Stefanos Yerasimos, "16. Yüzyıl'da İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed: Suraiya Faroqi- Christoph K. Neumann, Çev. Zeynep Yelçe, İstanbul 2006, s.327.

⁸ XVI. yüzyılda başlayan bu göç bir daha durdurulamamıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinden göç hala devam etmektedir. Devlet göçün önünü alabilen amacıyla vilayetlere, özellikle denize kıyısı bulunan vilayetlere birbiri ardına emir göndermekteydi. Bu neviden emirlerden birkaç tanesini Karesi Sancağı ve sancağın sahilinde yer alan kazaların kadı, naiplere gönderilmiştir. Karesi Sancağı Mutasarıfı, Mihaliç, Bandırma, Bergama, Edremit, Balıkesir, Edincik, Manyas, İvrindi, Biga, Balya, Gönen, Ezine, Ayazmend, Karabiga Erdek kadı ve naiplerine gönderilen bir emirde ev göçüne dikkat çekilmekte iskelelerden göçe izin verilmemesi emredilmektedir. Kara ve denizden göçün önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir. *Edremit Şer'iyye Sicili*, nr. 1241, 69/a-1, 26/a-1, 41/b-2, 38/a-6; İstanbul'a göçü önlemek amacıyla alınan tedbirler için bakınız. Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI, Ankara 1983, s. 171-203; Cengiz Şeker, İstanbul *Ahkâm ve Atik Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007; Münir Aktepe, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'alesine Dâir Bâzı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIX/13, Eylül 1958), İstanbul, s. 1-30.

⁹ Devlet şehre gelip giden yabancıları kontrol edilmesi ve güvenliği sağlanması amacıyla hanlarda kalanların hancı tarafından kayıt altına alınmasını isterdi. Ayrıca handa kalanlar kaldıkları süre zarfında şehir halkından birisini kendilerine kefil göstermek mecburiyetinde idiler. Hancı tuttuğu defteri Defter nazırı istediğinde göstermekle yükümlüydü. Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 72; Bozkurt Ersoy, "Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri", *EJOS*, IV, 2001, s. 77.

¹⁰ Bülent Şen, "Kentsel Mekân ve Göç İlişkisine 'Barınak'tan Bakmak: Tarihsel Süreçte Erkek Göçmenlerin Barınma Mekânları", *Toplum ve Demokrasi*, Sayı: 13-14, 2012, s. 204.

¹¹ Juliette Dumas, "Hücre'den Saray'a: 15-18. Yüzyıllarda Osmanlı Konutları", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 193, (Ocak 2010), s. 20.

¹² BOA. A. DVN., nr. 830, s. 22.

ortağı Mustafa, Kahveci Mehmed, Nalband Mehmed Efendi, Turşucu Mustafa gibi kişiler bunlardan sadece bir kaçıdır¹³.

Bu odalar şehrin içinde ama dışındadır. En önemlisi Osmanlı şehrinde mahallenin dışında kabul edilmeleri ve mahallenin içerisinde bir yerde olsa bile mahallelinin çok az uğradığı alanlarda kurulmalarıdır¹⁴. Nitekim bekâr odaları genellikle esnafın çoğunlukta bulunduğu yerler olan çarşılarında, yük taşımacılığının çok olduğu iskelelerde var olmuş ve varlığını hemen her şeye rağmen devam ettirmiştir¹⁵. Mesela Galata bekâr odaları Kasımpaşa ve Tophane tarafında olmak üzere iki büyük alanda kümelenmişlerdi. Kasımpaşa tarafında yer alan bekâr odalarının altında bir sıra kayıkhaneye bulunmakta idi. Cenevizlilerin yaptırdığı kalenin duvarına dayanmış vaziyette olması ve hatta zindan olarak kullanılan bir burcun burada bulunması nedeniyle bu odalara Zindanönü odaları da denilmekteydi. Tophane tarafındaki odalarının altında ise bir sıra kahvehane bulunmaktaydı. Üsküdar'daki bekâr odaları ise sahil boyunca yer alan iskelelerde inşa edilmişti. En ünlüleri Balaban İskelesi'nde yer alan bekâr odaları idi. Arşiv vesikalarının diliyle ifade edecek olursak tam bir *fesat yuvası* olarak bilinmekteydiler¹⁶. Daha küçük şehirlerde ise bekârlara karşı daha sert bir tutum sergilenmekteydi. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere Amasya gibi şehirlerde bekârlar kaldıkları hanlarda akşamları kapıları kilitlenmek suretiyle gece sokağa çıkmaları önlenirdi. Amasya bekâr odalarının kapıcıları ve odabaşları her gece herkes içeri girdikten sonra kapıları kapatırlar sabah olduğunda kapıları açarak herkesin işinin başına gitmesini sağlardı. Geceleri kapılar kapatıldıktan sonra her ne olursa olsun kimse dışarı çıkamamakta, dışarıda kalanlar ise içeri girememekteydi¹⁷. Aynı durum İstanbul'dan küçük, fakat Amasya'dan büyük olan Bursa için de geçerlidir. Evliya Çelebi Bursa'da 70 tane bekâr hanının bulunduğunu, burada kalanların birbirlerine kefil olduklarını ve kapılarının zincir ile kapatıldığını bildirmektedir¹⁸.

¹³ http://provisioningistanbul.feas.metu.edu.tr/system/files/images/ts_ma/arsiv/fiyat/etmekci_corekci_simitci.pdf

¹⁴ Cemal Kafadar, *a.g.t.*, s. 54.

¹⁵ Mesela Üsküdar mahkeme kayıtları arasında yer alan satış kaydında Ahmet Ağa adlı bir kişi Balaban İskelesi İsfendiyar Mescidi karşısında yer alan bekâr odaları ile birlikte kömürcü mahzeni, attar dükkânını 1.000 kuruşa sattığı görülmektedir. Bekâr odaları kömürcü mahzeni ve attar dükkânının üstünde yer almaktadır. Hale Kundakçı, *402 no'lu Üsküdar Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1153- 54)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 91

¹⁶ Reşat Ekrem Koçu, "Balaban İskelesi Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1960, s. 1954.

¹⁷ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1998, s. 95-96; Aslında bütün hanların kapıları akşamları kapatılırdı. Yatsıdan sonra ateş, mum yakmak kesinlikle yasaktı. Ayrıca yolcular handa yemek pişiremezdi. Elif Süreyya Genç, *XIX. Yüzyıl İstanbulu Bir İngiliz Seyyahın İzlenimleri*, İstanbul 2010, s. 22.

¹⁸ Evliyâ Çelebi, *a. g. e.*, II, s. 15.

Bekârların potansiyel suça eğilimli kişiler olarak görülmeleri klasik Osmanlı dönemi mahalle algısından, mahallelinin devlet ile olan ilişkilerinden ve devletin mahalle ile olan bağlantısından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira klasik Osmanlı-Türk şehri Türk-İslam şehri ile aynı yapılanma içerisinde olduğundan Avrupa şehirlerinde olduğu gibi politik olarak kendi kendini yönetme olgusu bulunmayan, insanlarda şehre aidiyet duygusundan ziyade şehrin bir parçası olan mahalleye aidiyet duygusunun geliştiği bilinmektedir¹⁹. Yani şehirli şehre aidiyetten daha fazla mahalleye aitti ve mahallenin içerisindeki rolünü şehirdeki rolünden çok daha fazla önemsemekteydi²⁰. Zaten mahaller birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kişilerden oluşmaktaydı²¹. Mahalleli aynı ibadethaneye gider ve sosyal dayanışma içerisinde hareket ederdi²². Bu itibarla mahalleli birbirini tanır ve birbirinden sorumludur²³. Mahalleye giren çıkan yabancıların, ya da girmesi gereken ve mahalleden çıkması gereken kişiler hakkında da söz sahibidir²⁴. Ayrıca mahalle sakinlerinin iş yerleri farklı bir yerlerdeydi. Ev ile işin ayrı yerlerde olması mahalle sakinlerini birbiriyle daha tanır ve bildik yapıyordu²⁵. Kısaca mahalle temizliğinden, su yolu ve alt

¹⁹ Suraiya Faroqhi Osmanlı Devleti'nde hiç de göz ardı edilemeyecek derecede kent bilincinin olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre birçok kent ürettikleri ürünlerle bir derviş vb. ile anılmaktadır. Kent bilincinin olması veya oluşması için belediye, kent hukuku, belediye meclisi gibi kurum ve kavramların olmasının gerekmediğini özellikle vurgulamaktadır. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç, İstanbul 1998, s. 165.

²⁰ Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, VII, (1953), s. 55.

²¹ Osmanlı Devleti'nde genellikle mahalleler dini olarak birbirlerinden ayrılmışlardı. Müslüman mahallelerinde gayrimüslimler, gayrimüslim mahallelerinde ise Müslümanlar bulunmazdı. Fakat Balıkesir'de olduğu gibi bu durumun tersine olan yerler de yok değildi. Balıkesir'de 1840/41'deki nüfus sayımında gayrimüslim bir tane mahalle bulunmakta olup sadece 6 erkek nüfusun bulunduğu bir aile Ali Fakih Mahallesinin Müslüman ahalisini teşkil etmektedir. Martlı, Yenice, Börekçiler, Karaoğlan, Eski Kuyumcular, Kasablar mahallelerinde gayrimüslimler ile Müslümanlar beraber yaşamaktadırlar. Zübeyde Güneş Yağcı-Serdar Genç, *H. 1256/ M. 1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Bursa 2013, s. 50.

²² Sosyal dayanışmaya en iyi örnek sadaka taşlarıdır. Zenginlerin mallarının bir kısmını fakirlere, onları kırmadan ulaştırmak sadaka taşının temel felsefesini oluşturmaktaydı. Böylece alan fakir ise hangi zengin malından istifade ettiğini bilmiyordu. Ahmet Ali Bayhan, "Türk Kültüründeki Sadaka Taşlarına Çankırı'dan Bir Örnek: Çivitçioğlu Medresesi Sadaka Taşı", *Çankırı Araştırmaları*, Yıl: 5, Sayı:5-6, Çankırı 2020, s. 25

²³ Araştırmalar göstermiştir ki, aynı mahallede yaşayan kişilerin birçoğu birbirleriyle akrabadır. Bu nedenle zaten birbirlerini çok daha iyi tanımakta ve bilmekteydiler. İlhan Şahin, "Şehir, *TDVİA*, İstanbul 2010, s. 449.

²⁴ Mahalleye gelenlerin kayıt altına alınması, kimlik tespitinin yapılması, kefalete bağlanmaları işlerine muhtarlık müessesesi kuruluncaya kadar mahalle imamı nezaret etmiştir. Bu nedenle imamlar mahalleli hakkında her türlü bilgiye sahip olurlardı. Osmanlı Devleti'nde imam ve muhtarların rolü hakkında geniş bilgi için bakınız. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 38- 40. Kemal Beydilli, "İmam-Osmanlı Devleti'nde İmamlık". *TDVİA*, XXII, İstanbul 2000, 181-186.

²⁵ Suraiya Faroqhi, *a.g.e.*, s. 166.

yapının bakımından, yangından, kaldırılması gereken cenazeden herkesin sorumlu olduğu yaşam alanı idi²⁶.

Fakat bu durum mahallenin içine kapanık ve şehirlerde sosyal hareketliliğin olmadığı şeklinde yanlış bir değerlendirmeye ve yoruma da yol açmaması gerekmektedir. Şehre göç etmek, mahalle değiştirmek bir başka şehre göç etmek gibi sosyal hareketlilik yok değildir. Ancak bütün bunlar ayrıca bir yönetim birimi olarak da düzenlenmiş Osmanlı şehrindeki mahalle için sosyal ve idari kontrol altında gerçekleştirilmektedir²⁷. Osmanlı vergi sayımları olan tahrir defterlerinde vergi yükümlüsü olan kişiler mahallelere göre kaydedilmişlerdir. Nitekim avarız ve nüzül vergilerinin toplanması da aynı usul üzere mahalle birim kabul edilmek suretiyle yapılmıştır²⁸. Bu durum genel güvenliğin sağlanması gerektiğinde de böyledir²⁹. Her mahalle kendi içindeki olaylardan sorumludur. Bu sorumluluk suçlarının bulunmasından tutun da kişilerin herhangi bir iftiraya kurban gitmesi durumunda bile geçerli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kanunlara göre mahalleli birbirine kefilidir³⁰. Mahallede bir suç işlendiğinde mahalleli suçluyu bulmak ya da suçun kefarecini ödemek durumundadır. Bu nedenle bazen mahalleden bir yaralandığında ya da öldürüldüğünde suçun mahallelinin sorumlu tutulmaması amacıyla beyanat vermektedirler³¹. Mesela Bursa'nın Kara Şeyh Mahallesi'nde Kamer adında bir

²⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2008, s. 307.

²⁷ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul 1984, s. 69 -70.

²⁸ Ankara'da Yahudiler ayrı bir mahallede oturmamaktadırlar. Avarız vergilerini sakin oldukları mahalle halkı ile birlikte ödedikleri halde mevkufat defterlerine ayrı mahallelerde oturuyormuş gibi kaydedildiklerinden iki defa vergisi ödemek durumunda kalmışlardır. Kadı sicilinde durumun düzeltilmesi için merkeze yazı yazıldığı anlaşılmaktadır. Özer Ergenç, "a.g.m", s. 71.

²⁹ Mahallede asayişin sağlanması amacıyla ücretinin ortaklaşa ödendiği bir bekçi tutulurdu. İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 307.

³⁰ Kefil fıkihta bir hakkın güvenceye alınması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılması veya birinin tesliminin üstlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Yunus Apaydın, "Kefalet", *DİA*, XXIV, 2002, s. 168, Kamûs-ı Türkî ise daha açık bir şekilde birinin vereceği borcu veya yapacağı işi taahhüd eden yerine getirmede onun yerine ifa etmeyi kabul etmek olarak tanımlamıştır. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1987, s. 1171; Osmanlı Devleti'nde kökeni XVI. yüzyıla kadar dayanan çeşitli nedenlerle tutulmuş birçok kefalet defteri vardır. Betül Başaran, "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, (1789-1792), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, İstanbul 1986, s. 122; Mesela Edremid teftiş amacıyla tutulmuştur. BOA, *A.DVN*, nr. 800, s. 2-6; Birçoğu ise sosyal ve ekonomik krizlerden sonra güvenlik amacına yöneliktir. Bostancıbaşı'nın tuttuğu İstanbul kefalet defterleri bu niteliktedir. Genellikle esnafın sayıldığı kefalet defterleri de yok değildir. Harput Kefalet defteri bu nitelikte katalogda kayıt edilmesine rağmen Şenol Çelik'in araştırması neticesinde bütün şehrin kefalet defteri olduğu anlaşılmıştır. Bu genel nitelikte kefalet defterlerinden bir kazanın, bir şehrin sosyal ekonomik yapısına dair veriler elde etmek mümkündür. Şenol Çelik, 1261/1845 Tarihli Harput Kefalet Defteri ve Bu Deftere Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Harput Şehri", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, I, Sayı:1, Elazığ 2014, s. 21-47; Kefalet sistemi hakkında ayrıca bakınız. Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Sistemi", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 164, İstanbul 1997, s. 4-12.

³¹ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001, s. 202.

kadın evinin kuzey tarafında bir duvarın üzerine yıkılması sonucu yaralanmış ve mahalle halkı mahkemeye başvurmak suretiyle duvarın kendilerinden kaynaklanan bir nedenden dolayı yıkılmadığına dair keşif yapılmasını istemişlerdir. Kamer adlı kadın ise bizzat kimsenin sorumlu olmadığına dair ifade vermiştir³². Bu neviden kayıtları mahkeme kayıtları bulmak mümkün olmakla birlikte mahallelinin mahkemeye taşıdığı olaylar arasında genel ahlak kuralları çoğunluktadır. Ayıntab³³, Balıkesir³⁴, Kayseri³⁵, Bursa³⁶ mahkemelerinde bu durumu teyit eden veriler mevcuttur. Çünkü mahalleli toplumsal kurallara uymadığını düşündüğü gördüğü kişileri mahkemeye başvurmak suretiyle cezalandırılmasını ya da mahalleden atılması için mahkemeye başvurabilmektedirler. Bu kurallar *hırsızlık, kadınların evlerine namahrem erkekleri almaları, erkeklerin kadınların evlerine girip çıkmaları, mahallenin huzurunu bozan davranışlar sergilemeleri* şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu gibi kişi ya da kişileri doğrudan mahalleden kovamadıkları ve kendileri cezalandırma hakkına sahip olmadıkları için mahkemeye başvurmaktadırlar. Mahalle bu anlamda sosyal kontrol aracı olarak görev yapmaktadır. Bu durum mahallenin ortak bir kimliğe sahip olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortak kimlik ortak sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Mahallenin her iki sorumluluğu kişilerin mahkeme karşısında iyi kötü tanımlanmasına yardımcı olmakta, mahallenin bu tanımı doğrultusunda mahkeme karar vermekte daha kolay hareket etmektedir³⁷. Mahkeme kişiyi tanımlarken özellikle hangi mahallede oturduğu üzerinde özellikle durmaktadır. Mahalleli ise kişiyi eğer erkek ise cemaat ile camide namaz kılmasını kişinin iyi hali olarak yorumlamaktaydı³⁸. Şer'iyye Sicillerinde kötü varsaydıkları kişiler için mahalleli *kendi halinde olmama, , nâ-mahrem ile muhalâta, fitne ve fesad ehlî olma, şirret ve şekavet üzre olma, e'fal-i şeni'a ve evzâ-i kabîhada*

³² Bursa'dan bir başka olay ise Meydancık Mahallesinde vuku bulmuştur. Yaralama sonucu ölen Hüseyin'in ölmeden önce aklı başında iken iki şahit huzurunda kendisini yabancıların yaraladığını mahalle halkının ölümü halinde sorumlu tutulmaması yönünde beyanda bulunarak mahallenin ölümünden dolayı sorumlu tutulmamasını sağlamıştır. Ömer Düzbakar, "Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, Bursa 2003, s. 101. Bu konuda geniş bilgi için bakınız. Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 80.

³³ İbrahim Etem Çakır, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilig*, Sayı: 63, (Güz 2012), s. 31-54.

³⁴ Zübeyde Güneş Yağcı, " Osmanlı Taşrasında Kadınlara Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, VI/2, Aralık 2005, s. 51-81.

³⁵ Özen Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 18, Kayseri 2005, s. 158-173.

³⁶ Ömer Düzbakar, "Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, Bursa 2003, s. 97-108.

³⁷ Nurcan Abacı, *a.g.e.*, s. 202.

³⁸ Özer Ergenç, "a.g.m", s. 73; Ankara'da Buryacı Mahallesinden ihracı istenen Mehmed bin Ali için *bir vakit namaza gelmedi* şeklinde mahalleli görüş bildirmiştir. Özer Ergenç, "a.g.m", s. 74.

bulunma, şürb-i hamr, hevâ ve hevesine tabi olma, ehl ve iyâle taarruzdan halî olmama vb. tanımlamaları yapmaktaydı³⁹.

Böylece mahallede oto kontrol sağlanmaya çalışılmış ve gayr-i ahlaki davranışlara izin verilmemeye gayret edilmiştir. Tabii ki bu gibi davranışlar sergileyecekleri düşünülen kişiler de mahalleye alınmamışlardır. 24 Şubat 1528'de İstanbul'da bir ev basılmış ve herkesi öldürüldükten sonra mallar yağmalanmıştı. Bütün çabalara rağmen failer bulunmayınca olayın sorumluluğu işsiz güçsüz dolaşan Arnavutlar sorumlu tutulmuş ve 800'ü halka açık mekânlarda idam edilmişlerdi⁴⁰. Fakat bu kadar sert tedbir bir süre etkili olsa da zaman içerisinde unutulacaktır. Nitekim 1579 yılında İstanbul, Galata ve Üsküdar kadınlarına gönderilen hükümlerle bazı ehl-i fesadın gece ev bastıklarına dikkat çekilmekte ve mahalle içerisinde kefil olmayanların kesinlikle alınmaması istenmektedir. Hatta giren çıkanın çok olması dolayısıyla dükkânlar umumiyetle çarşılarda, mahallenin dışındadır inşa edilmişlerdir. Tabiidir ki, dükkânlarda çalışanların büyük bir kısmını bekârların oluşturması, yukarıda ifade ettiğimiz gibi onların potansiyel suçlu olarak görülmeleri mahalleye girememeleri sonucunu doğurmuştur. Aynı hükümlerde bu hususa hassasiyetle yaklaşmakta ve kefil olmayanların sadece mahallede değil, aynı zamanda dükkân, han ve vakıf odalarında dahi ikamet etmelerine izin verilmemesi emredilmektedir⁴¹. Bu nedenle kefil olsa bile bekârlar ancak mahalle dışındaki hanlarda ve çarşılarda dükkânların üstlerinde yer alan odalarda ikamet etmek mecburiyetinde bırakılmışlardır. Belki de bu tutum, yani dışlanmışlık suça meyli artırmış olmalıdır. Hepsi olmasa bile bekâr odalarında ve bekâr hanlarında meydana gelen olaylar hiçte bu endişe ve tedbirlerin gereksiz olmadığını ortaya koymaktadır⁴².

Bekâr odalarının ortaya çıkışı göç ile doğrudan bağlantılıdır⁴³. XVI. yüzyılda yaşanan köyden kente göçe başladığı üzerinde durulmakla birlikte Shirine Hamadeh bu görüşe karşı çıkararak daha İstanbul'un fethinden sonra şehrin imarı ve mamur edilmesi faaliyetleri çerçevesinde birçok kişinin

³⁹ Özen Tok, "a.g.m", s. 160.

⁴⁰ İbrahim Peçevi Efendi, *Peçevi Tarihi*, I, Yay. Haz: B. Sıtkı Baysal, Ankara 1999, s. 132.

⁴¹ Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Haz: Abdullah Uysal, Ankara 2000, s. 247-249.

⁴² Saka ve arayıcı esnafı mahalle içerisinde rahatça girebiliyorlardı. Ve yangın durumunda tabii ki, tulumbaçılardı. Çeşmelerden ve sebillerden aldıkları suyu evlere taşıma işini yapan esnaf grubu sakalardı. Sakalar mahalleli tarafından bilinen kişiler olmasına rağmen yine de evlere alınmazlar, kapı önünde veya bahçe yanında işlerini görürlerdi. Mahalle arasına rahatça girebilen bir başka esnaf grubu olan arayıcılar mahalledeki çöpleri toplarlardı. Bu görevlerine ilaveten deniz kenarında dökülen süprüntüler ve yangın yerlerindeki enkaz içerisinde değerli eşyalar ararlardı. Ayşe Pul, "Osmanlı sosyal Hayatı Figuranlarından Arayıcı Esnafı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/1, İzmir 2008, s. 222.

⁴³ Daha 1567'de İstanbul'a göçe dikkat çekilmektedir. 2 Eylül 1567 tarihli Haslar Kazası'na gönderilen hükümlerde Rum ili ve Anadolu'dan gelip İstanbul, Eyüp ve Kasımpaşa'da derya kenarlarını mesken tuttıkları belirtilmektedir. Hükümün devamında beş yıldan sonra gelenlerin tespit edilmesi istenmektedir. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, s. 237-238.

İstanbul'a geldiğini ve bunlardan aileleri ile gelmeyenlerin, gelemeyenlerin bekâr odalarında kalmaya başladıklarını ileri sürmektedir⁴⁴. Bu odaların kira getirisinin hatırı sayılır derecede olması hasebiyle devlet ricalinin yakın ilgisine mazhar olduğunu, hatta büyük vakıfların gelirleri arasında önemli yekûn tuttuğu görülmektedir⁴⁵. Bunlardan bir tanesi banisi III. Murad'ın Darüssade Ağası İbrahim Ağa olan İbrahim Ağa camiinde 10 mücerred odası 10 tanede müteehhil odası bulunmakta idi. Aynı şekilde Defterdar Ebul Fazl Mehmet Efendi'nin inşa ettirdiği külliyeinin içinde yer alan kervansarayda 24 odanın bekârlar için ayrıldığı görülmektedir. Osmanlı yöneticilerinin yanı sıra hanedan üyelerinin kurdukları vakıfların gelirleri arasında bekâr odaları bulunmaktadır. III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan'ın kurduğu vakfın gelirlerinden birisi de bekâr odaları idi⁴⁶.

Bir başka mekân ise sadece bekârların kaldıkları hanlardı. Kemal Karpat bu gibi yapıları işçi yatakhanelerine benzetmektedir⁴⁷. Mesela XIX yüzyılda İstanbul'da bekârların kaldıkları hanlardan bazıları şunlardır: Sulu Han, Memiş Ağa Han, Çavuş başı Hanı, Vali başı Hanı, Zincirli Hanı, Helvacı Hanı, Sulu Han, Memiş Ağa Hanı, Arabacı İsmail Ağa Hanı, Sarraf Hanı, Coşkun Hanı, Hacı Ali Ağa Hanı⁴⁸. Bu hanlardan Sulu Han en çok bekârın kaldığı yer olarak belgelere yansımıştır. Buğdaycı Hanı, Haznedar Hanı, Kale Hanı⁴⁹, Çorbacı Hanı⁵⁰, Kurşunlu Hanı⁵¹, Laz Hanı⁵², Çadircı Hanı⁵³, Derviş Ötmez Hanı, Saraçhane Hanı, Bastacı (Pastacı) Hanı ve Tavuk Hanı gibi hanlar da Üsküdar dışında İstanbul'un değişik yerlerinde bekârların kaldıkları hanları arasında idi⁵⁴. 1821 yılı sayımında İstanbul'da 178 han bulunuyordu⁵⁵. Bu sayı zamanla artmış olmalı. Çünkü 1844 yılında sadece Müslüman bekârların

⁴⁴ Shirine Hamadeh, "Mean Streets Space and Moral Order in Early Modern Istanbul", *Turcica*, 44, 2012-2013, s. 259.

⁴⁵ 1621 yılında İstanbul'da bir bekâr günde 12 akçe kira ödemekteydi. 1610'da ise dört odanın yıllık geliri 4.320 akçe idi. Fakat diğer şehirlerde bu fiyat çok daha düşüktü. İzmit'te ise kira bedeli günlük 2 akçeye kadar düşmekteydi. Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 168.

⁴⁶ Bu vakfın gelirleri arasında 25 bab fevkâni ve tahtâni oda mevcuttur. Hatta bu odalar Hayreddin Paşa odaları ile sınırlıdır. *VGMA*, nr. 98, s. 1; Yine Eyüp'te vakıf odasında hissenin devri ile alakalı kayıt vardır. Hasköy'

⁴⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, Çev. Akile Zorlu Durukan- Kaan Durukan, Ankara 2002, s.50.

⁴⁸ BOA. NFS., nr. 183, s. 2-3.

⁴⁹ Bu han Galata'da Yeni Cami kurbunda yer almaktadır. BOA. A. DVN., nr. 830, s.26.

⁵⁰ Çorbacı Hanı'nda birbirlerine kefil olarak 10 kişi kalmaktadır. BOA. A. DVN., nr. 832, s. 40.

⁵¹ Kurşunlu Hanı'nda kalanlar 7 kişidir. BOA. A. DVN., nr. 832, s. 41.

⁵² Laz Hanı'nda 8 kişi vardır. BOA. A. DVN., nr. 832, s. 40.

⁵³ 1207 yılında yapılan sayımda Çadircı Hanı'nda 5 kişi kaydedilmiştir. BOA. A. DVN., nr. 832, s. 43.

⁵⁴ Mehmet Demirtaş, "XVIII. Yüzyılda Osmanlıda Bir Zümrenin Alt-Kültür Grubuna Dönüşmesi: Külhanbeyleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII/1, Erzurum 2006, s. 120

⁵⁵ BOA. NFS., nr. 0008; Ahmet Yaşar, "İstanbul Hanları: 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl Başı", *Osmanlı İstanbulu*, I, Ed: Feridun Emecen- Emrah Safa Gürkan, İstanbul 2013, s. 520-524.

ikamet ettikleri han sayısı 198'e ulaşmıştı. Bu rakama Üsküdar ve Galata Kazası Tophane mevkiinde bulunan Hanlar dâhil değildi. 1856 yılında ise bekârların kaldıkları han sayısı 257'ye çıkmıştı⁵⁶.

Ancak en çok bekârların rağbet ettiği bölge fetihten itibaren ticari faaliyetlerin yürütüldüğü Suriçi bölgesi ve Galata idi. Suriçinde Süleymaniye ve Eminönü bölgesi ise ticari ve zanaat faaliyetlerinin yoğun olması itibariyle gerek ticari amaçlı hanların gerekse ikamet amaçlı hanların sayısı bir hayli fazlaydı⁵⁷. Tabii ki bu durum bölgeyi başta bekârlar olmak üzere göçmen işçi nüfusunun tercih ettiği mekânlar haline getiriyordu⁵⁸.

Zamanla İstanbul'a gelen birçok bekâr Yeniçeri Ocağı'na kayıt edilmeye başlandı. Şehirde yer alan bekâr odaları umumiyetle ya Yeniçeri kahvehanelerinin yanında idi ya da bekâr odalarının sahiplerinin çoğunluğu yeniçeri idi. Bu hal bekârları bir başka gücün ve kimi zaman muhalefetin merkezine sürüklüyordu. Yeniçerilerde var olan orta ruhuna bu defa hemşerilik ruhu da eklenmişti. Diğer bir ifadeyle bekârlar Patrona Halil isyanı başta olmak üzere İstanbul'da meydana gelen olayların merkezinde yer almaya başlamışlardır⁵⁹. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla bekârların etkisinin azalması tesadüfi bir olay olarak algılanmamalıdır⁶⁰. Nitekim yeniçerilikle ilgisi olduğu düşünülen aralarında taşçı, kağıtçı, oturakçı, hamal gibi en başta gelen esnaf kollarının bulunduğu esnaf ve buralarda kalanlar İstanbul'dan gönderildiler. Geri dönebilmeleri için sakini

⁵⁶ Ahmet Yaşar, "a.g.m", s. 518.

⁵⁷ Bu gölge bugün dahi işgücü talebi bakımından çekiciliğini sürdürmektedir. Cumhuriyet dönemi Süleymaniye ve çevresi bekar odaları hakkında geniş bilgi için bakınız: Nurhayat Kızılkıran, *Spaces of Masculinities: Bachelor Rooms in Süleymaniye*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

⁵⁸ İlber Ortaylı, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bakış", *Amme İdaresi Dergisi*, X/2, Ankara 1977, s. 86; Mesela Eminönü'nde Yemişpazarı, Unkapanı, Yağkapanı, Odunpazarı iskeleleri ve Balat hemen her tür malın depolama ve dağıtım işinin yapıldığı yerlerdi. 1477 sayımına göre İstanbul'da 3.667 dükkân bulunmaktaydı. Bülent Şen, "a.g.m", s. 204.

⁵⁹ Kahveci Ali Ağa 56. Ortaya ait kahvehaneyi işletiyordu. 1807 Kabakçı Mustafa isyanının en ön sıralarda yer alan Sekban Başçavuşu Mustafa Ağa da Ali Ağa gibi kahvehane sahiplerinden birisiydi. Ali Çaksu, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri" Osmanlı *Kahvehaneleri: Mekan, Sosyalleşme, İktidar*, Ahmet Yaşar, İstanbul 2009, s. 91;; Abdurrahman Kılıç, "Tulumbacı Kahvehaneleri", http://www.yangin.org/dosyalar/tulumbaci_kahvehaneleri.pdf.

⁶⁰ Bu süreçte kahvehaneler değişime uğradı. Özellikle yeniçeri kahvehaneleri kapatıldılar ve zaman içerisinde küçük berber dükkânı haline getirildiler. Özellikle küçültüldüler, çünkü berber dükkânları da kahvehaneler gibi büyük ve muhalefeti içersinde barındırıyordu. Nalan Turna, "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi: Bir Analiz", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret ", Der: Fatmagül Demirel, İstanbul 2012, s. 41; Sadece bulaşıcı hastalıklar değil kıtlıklar da bekârlara bakış açısını hemen değiştiriyordu. Mesela 1829'daki yiyecek kıtlığından sonra 4.000 bekâr İstanbul'dan gönderilmişti. Halil İnalıcık, "İstanbul", *TDVİA*, XXIII, İstanbul 2001, s. 234.

oldukları mahallenin ve bağlı buldukları esnafın kefil olmalarıyla ancak geri dönebildiler. Bazıları ise İstanbul'a hiç gelemediler⁶¹.

Bu hanlarda ve bekâr odalarında yaşam koşulları zordu. Sürekliliği olan bir iş bulmak oldukça zor olduğundan genellikle gündelikçi olarak çalışırlardı. Sürekli işi olanlar hanların ve bekâr odalarının kiralarını ödeyebilecek kadar kazanabildiklerinden buralarda kalırlar, içlerinden yaşlı olanını temizlik ve yemek yapması için geride bırakırlardı. Hanlarda kalanlar odalarda beş ya da altı kişi kalmaktaydılar⁶². Bazen oda kaç kişi alıyorsa o kadar kişi aynı odayı ve bir şilteyi paylaşmaktaydı.

Fakat gündelikçi olarak iş yapanlar onlar kadar şanslı değillerdi. Onlar bağlarda, bahçelerde ve özellikle kahvehanelerde kalırlardı. Kahvehanelerde kalanlar yatacak döşekleri, her birine ait yorganları yoktu. İki, üçü bir yorganın altına girerlerdi. Bir şilte bulanlar kendilerini şanslı addederlerdi. Sabah ezanıyla birlikte en azından o günkü rızıklarını elde edebilmek amacıyla yollara düşerlerdi. Bu nedenle kahvehanelerin biti piresi eksik olmazdı. Üsküdar *Balaban İskelesi* kahvehaneleri bu bakımdan çok namlı idi. *Bit yiğitte bulunur* sözü herhalde bu gençler için söylenmiş olmalıdır. Buna rağmen Balaban İskelesi kahvehanelerine toplumun her kesiminden kişiler gelirdi, fakat evlerine vardıklarında daha kapı önünde üstleri başları çıkarılır, eve sokulmadan hamama sokulup evlerine bit pire getirmelerinin önüne geçilmeye çalışılırdı⁶³. 1787 ile 1811 yılları arasında Balaban İskelesi etrafındaki olayların oranı oldukça artmış görünmektedir. Halk birkaç defa padişaha başvurarak olayların önünün alınmasını istemiştir. Nedir bekarların yaptıkları?: ikamet ettikleri yerlere kadın getirmek, buraları meyhane gibi kullanmak, kadınlara tecavüz etmek, cinayet işlemek. 1811 tarihli belgede artık Üsküdar'ın ileri (imamlar, yaşlılar, seyyidler) bir kez daha padişaha şikâyet dilekçesi vererek bütün bekâr odalarının kapatılmasını istemişlerdir. Padişah II. Mahmud durumun araştırılması için Üsküdar kadısına emir vermiştir. Belgede bekârlar için *eşkuya ve ehl-i fesad taifesi* olarak tasvir edilmektedir. Balaban iskelesinden halkın geçemez hale geldiği üzerinde özellikle durulmaktadır⁶⁴. Zaten çok geçmeden Balaban İskelesi'ndeki bekâr odaları yıktırılacaktır⁶⁵.

⁶¹ Dönmesine izin verilmeyip affedilenler ise İstanbul'a dönmek koşuluyla affedilmişlerdi. Nalan Turna, "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi:...", s.36.

⁶² Yaşam şartları o kadar zordu ki, çoğunun öldüklerinde defin masraflarını karşılayacak paraları olmadığından devlet tarafından defnediliyorlardı. BOA. *Cevdet Belediye*, nr. 70/3456; Hasta olduklarında ise bu bir salgın hastalık ise hemen hastaneye kaldırılması ve tedavisinin yapılması Sıhhye Heyeti'nin görevlerinden birisi haline getirilmiştir. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-u Belediye*, VI, İstanbul 1995, s. 3157.

⁶³ Reşat Ekrem Koçu, "Balaban İskelesi...", s. 1954.

⁶⁴ BOA. *CZB*, nr. 1675; Shirine Hamadeh, "a.g.m", *Turcica*, 44, 2012-2013, s. 259-260.

⁶⁵ Nalan Turna, "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi:...", s.36.

Balaban İskelesi kadar ya da ondan daha namlı bekâr odalarının ve problemlerin yaşandığı bir başka yer *Melekgirmez Sokağı* idi. İstanbul'un en fazla bekârının yaşadığı yer olarak en önde gelmekteydi. İstanbul Bahçekapı'daki bekâr odaları ve çevresini ifade eden tabir orada meydana gelen olaylara halkın nasıl baktığını açıkça ifade etmektedir. Câbî Ömer Efendi Tarihi'nde verdiği bilgilerden buradaki gayri ahlaki davranışların önü alınmaz hale gelmişti. Devlet, Melekgirmez Sokağı ve Balaban İskelesi'ndeki bekâr odalarının fesat yuvası olmasından dolayı yıkılması yönünde karar almıştı. Bu kararda 1811 yılında İstanbul'da meydana gelen veba salgınının etkisi büyüktür. Vebanın tek ve yegâne sebebi bekâr odalarında pervasızca yaşanan zina ve fuhuş olarak görülmekteydi. Cabi Ömer Efendi bu durumu şu şekilde yazmaktadır:

Âsitâne-i aliye'de, Bahçekapısı hâricinde, Melekgirmez Sokağı nâm mahalde, bîkâr odalarında, fâhişeler beşikleriyle ve tezgâhlarıyla otururlar olup, erâziller mat'ûnen fevt olan avreti alenen meydâna çıkaramayub, kimi gece kayığa alub deryâyâya ilkâ ve Asmaaltı nâm mahalde bîkâr odalarında kezâlik ve zen-pâresiyle fâhişesi, bir döşekde bir gece ikisi dahi fevtleri vâki' ve İstanbul Ağası karşusunda piringçi mağazaları üzerlerinde olan odalar içinde bîkârlarının eyledikleri fesâdât ve Tahte'l-kal'a derûnunda vâki bîkâr odalarını, Yirmialtılar zabt, derûnunda bu kadar zinâ vü fuhşiyât var iken, bu tâ'ûn u vebâ def' olmayacağından başka, aher musibetten haof olunub...

Devletin bu görüşünde bir açıdan katılmamak mümkün değildi. Çünkü deniz yoluyla İstanbul'a gelen veba iskeleler ve buralarda kalan bekârlar vasıtasıyla çok kolay bir şekilde yayılıyordu. Bekâr odalarında ve kahvehanelerde sağlıksız yaşam koşulları insanları hasta olmasına yettiği gibi bekâr odalarında kalanların şehrin her tarafında çalışıyor olmaları hastalığın yayılmasında birinci etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle berberler, hamamlar, kahvehaneler mikrobun yayılmasını kolaylaştırıyordu ve bir türlü durdurulamıyordu⁶⁶. Devlet bir süre sonra bekâr odalarının tamamen yıkılması kararı aldı⁶⁷. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra aynı akıbeta Balaban İskelesi bekâr odaları uğradı. Odalar yıkıldıktan sonra ne denli kötü olduğu ortaya çıktı. Enkazdan kadın ve bebek ölümlerine rastlandığı kaynaklara yansıyan bilgiler arasında yer almaktadır⁶⁸. Melekgirmez adı bile yasaklandı ve civara, Bahçekapı haricinde bir yere bir cami yapılmasına caminin adının *Hidayet* olmasına karar verildi. Bekâr odalarının yerine dükkânlar inşa edilmeye başlandı. Bir anlamda Galata mekânsal değişime uğruyordu denilebilir⁶⁹. Böylece herkes İstanbul'da fuhuş ve zinanın bittiğine inandı⁷⁰.

⁶⁶ Fariba Zarinabaf, *Crime and Punishment in İstanbul: 1700-1800*, California 2010, s. 29.

⁶⁷ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, II, Haz. Mehmet Eli Beyhan, Ankara 2003, s. 914.

⁶⁸ Üsküdar kıyılarında kimi zaman bebek ve kadın ölümlerine tesadüf edilmekteydi. Câbî Ömer Efendi, *a.g.e.*, II, s. 761-762

⁶⁹ Nalan Turna, "İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", *Studies of the Ottoman Domain*, I/1, (Ağustos 2011), s. 28.

Fakat oldukça geç bir tarihte yine bekârlar hastalık için sorumlu tutulmuşlardır. 1893 yılında İstanbul'da meydana gelen kolera salgının yayılması ihtimaline karşı han ve bekâr odalarında kalan işsiz amelelerin memleketlerine gönderilmesi yönünde emir çıkmış idi. Çünkü buralarda yaşayanlar amele ve fukara taifesinden olduklarından temizliğe dikkat edememekteydiler. Buralarda yaşayan bekâr ameleler kışın gelmesi ile inşaat mevsiminin de bitmesi ile zaten İstanbul'da kalmalarını gerektirecek bir neden kalmadığı üzerinde ehemmiyetle durulmaktadır. Hatta hanların ve bekâr odalarının boşaltıldıktan sonra bir süre karantinaya alınmaları için emir çıkmıştır. Bu karar çerçevesinde sadece Beşiktaş ve civarından 300 bekâr işsiz amale İstanbul'dan gönderilmiştir. İşleri olanlar da ikişer üçer kişilik odalara yerleştirilmesi sağlanmıştır⁷¹.

Ne yapılırsa yapılsın İstanbul'a göçün önüne geçilemediği sürece bekârların sorunları ve onların çıkardıkları sorunlar bitmiş olmayacaktı⁷². Nitekim öyle de oldu. Ancak eski Galata ve Balaban İskeleyi'nde olduğu kadar olmadı denilebilir. Devlet bu defa işi daha sıkı tutmaya çalıştı ve hanların ve odaların, İstanbul'a bekâr göçünün denetimi işini İhtisab Ağası'nın sorumluluğuna verdi. Bunun için bir nizamname oluşturuldu ve İstanbul'a gelen göç kontrol altına alınmaya çalışıldı. Mesela elinde mürur tezkeresi bulunmayanlar İstanbul'a kesinlikle sokulmayacaktı. Mürur tezkereleri geldikleri yerden alınacaktı ve İstanbul'a ne iş için geldikleri bu tezkerede mutlaka yazacaktı. Rumeli'den gelenlerin kontrolü Küçükçekmece ve Yarımburgaz'daki karakollarda, Anadolu'dan gelenlerin kontrolü ise Bostancıbaşı köprüsündeki karakollarda yapılacaktı. Bu kontrol sırasında mutlaka yüz ifadesi ve tavrına bakılması gerekliydi. Yani kişinin hal ve tavrında güven verip vermediği önemliydi. Eğer karakoldaki görevli kişi hakkında itimat telkin etmediğine dair kanat getirirse tezkeresine not düşerdi. Bu kişiler ise İhtisab Ağalığında sorguya çekilirlerdi. Kontrolde geçenler İstanbul'a girmiş sayılırdı ve hemen İhtisab Ağası konağına giderek tezkiresini kayıt ettirmeliydi. Deftere kayıt yapıldıktan sonra Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmadan Galata, Eyüp ve Üsküdar'da bulunan bekâr hanlarına yönlendirilecekti. Hana yerleşen bekâr birkaç gün içinde deftere kaydettirdiği iş çerçevesinde hemşerisi olan bir kefil bulmak zorundaydı⁷³. Kefil bir başkasının kefaleti altında olmalıydı. Kefili olmayanlar bir başkasına da kefil

⁷⁰ Câbi Ömer Efendi, *a.g.e.*, 914.

⁷¹ Rahmi Deniz Özbay, *19. Yüzyılda Osmanlıda Devletin Emek İstihdamı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 15.

⁷² İstanbul'un nüfusu 1478'de 85.620 idi. 1520-1535 arasında bu sayı 480.000'ne ulaşmıştı. İstanbul, XVII. yüzyılda ise tam bir veri olmamakla birlikte tahminen 700.000 kişiyi barındıran bir şehir haline gelmişti. XIX yüzyılda göçlerle birlikte 1.000.000'u geçtiği tahmin edilmektedir. Hatice Bayartan, "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus", *Coğrafya Dergisi*, Sayı: 11, İstanbul 2003, s. 10.

⁷³ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-u Belediye*, I, İstanbul 1883, s. 340-345.

olamazdı⁷⁴. Böylece gelen kişinin hangi dükkâna girdiği, hangi iskelede kayıkçı veya hamal olduğu, hangi hamamda uşak olduğu tespit edilmiş olacak ve bu sayede takibatı kolaylaşacaktı.

İstanbul'a göçü ve var olan bekârları kontrol altında tutabilmek için birçok sayım yapılmıştır. Bu durum III. Selim döneminde sistemli hale getirilmiş ve göçmenlerin yaşadığı han, odaların altı ayda bir sayılmasına⁷⁵, kefil olmayanların ise memleketlerine geri gönderilmesine karar verilmiştir. Bu kararda daha önce olduğu gibi bütün esnaf birbirine kefil olduğu gibi bekâr han ve odalarında, dükkânlarda kalanlar özellikle kendilerine kefil bulmak mecburiyetindeydiler⁷⁶. Bu neviden birçok sayım vardır⁷⁷. Bu sayımlarda kefil olmayanlar tespit edilir Ağa Kapısı'na gönderilmekteydi. Ağa Kapısı'ndan sonra memleketlerine geri gönderilmek üzere işlem başlatılırdı. Mesela tarihi belli olmamakla birlikte Üsküdar dâhil İstanbul'un her tarafında sayım yapılmıştır. Bu sayımlarda 601 kişinin Ağa Kapısı'na irsali için emir verilmiştir. Dükkân, bekâr odaları ve hanlarla birlikte medrese ve camilerde kalan öğrenciler de sayıma tutulmuştur. Bekâr ve esnaf mensubu gibi aynı sürece tabi olan öğrencilerden kefil olmayan 15 kişi medrese hücrelerinden çıkarılmış ve yerleri, başka öğrencilere tahsis edilmiştir. Yine medreselerde hilaf-ı ferman kalmakta olan esnaftan kişiler olduğu tespit edilmiştir. Toplam 18 kişi 18 aynı öğrenciler gibi bir hücrede tek başlarına kaldıkları görülmektedir. Bu kişiler diğerleri gibi hücrede çıkarılmışlardır⁷⁸.

Bekâr Hanları dışında İstanbul'un herhangi bir yerinde her ne suretle olursa olsun bekâr odası kurmak ve işletmek kesinlikle yasaklanmıştı⁷⁹. Yine de göçün önünü almak mümkün olmuyordu. Çünkü gelen göçmenler hem konaklarda hem de esnafın yanında kalıyorlar, İhtisab Nezareti'nin adamlarına yakalandıklarında esnaf onları akraba ya da hemşeri olarak tanıtıyordu. Esnafın ve konakların bu gibi kişilerden vazgeçememesinin temel nedeni ucuz işgücü sağlamalarıydı⁸⁰.

⁷⁴ Kefili olmayanlar ve sokaklarda başıboş dolaşanların, şehirden sürülmelerine karar verilmişti. Önce bu kişiler Ağa Kapısı'na veya gümrüğe sonra da memleketlerine geri gönderiliyorlardı. Betül Başaran, "a.g.m", 123.

⁷⁵ Asitane-i Saadet ve havalisinde kain medaris ve tabhane ve han ve dekakinde sakin bekar ve serseri makulesi her altı ayda bir kere yoklanub memleketleri canibine iadeleri iktiza idenler ... BOA. HH., nr. 184/8591; HH, nr. 206/10805;

⁷⁶ Münir Aktepe, "a.g.m", s. 29; Ebru Boyar, Kate Fleet, Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi, Çev: Serpil Çağlayan, İstanbul 2014, s. 192.

⁷⁷ Bu defterlerden bazıları şunlardır: BOA. A:DVN. nr. 800, 830, 832, 881.

⁷⁸ Bu sayımda kefil olanların sayısı 14.061 kişidir. Medrese hücrelerinde kalanların sayısı ise 2.797'dir. BOA. A. DVN., nr. 852, s. 2-3.

⁷⁹ Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, II, s. 1036; Bekar odalarına dair düzenlemeler çok daha önce başlamıştır. Nitekim 6 kim 1761 tarihinde alınan bir karar ile bekar odaları yapımı yasaklanmıştı. Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, II, s. 998-999.

⁸⁰ Nalan Turna, "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi:...", s. 37.

Ellerinde mürur tezkeresi olmayanlar, karakollara uğramadan patika yolları takip ederek İstanbul'a giriyorlar⁸¹ ve kaçak bir şekilde kurulan bekâr odalarında ve çok sağlıksız şartlarda kalıyorlardı. Özellikle dere kenarlarında kurulanların durumu çok daha vahimdi⁸². Devlet, bekâr odalarında suyun kaynatılarak içilmesi, kapaklı kaplarda muhafaza edilmesi gibi tedbirlerin alınması gerekli kapların dağıtılması amacıyla 5-6 bin kuruş ödenek ayırdı. Bu kapsamda ağzı kapaklı teneke kapların dağıtımının yanı sıra sağlıklı yaşamak, bulaşıcı hastalıklara yakalanmamak için neler yapılması gerektiğini anlatan broşürler basılmış ve bekâr odalarına bekâr hanlarına dağıtılmıştır. Amaç bu anlamda toplumu bilinçlenmesini sağlamaktır⁸³. Ayrıca bekârların tifo, çiçek gibi bulaşıcı hastalıklara karşı aşılardan yapılması için çeşitli tedbirler alınmıştır⁸⁴. Şehremâneti Sıhhiye Müdürlüğü'nün görevleri arasında bu husus da vardı. En önemli konulardan bir diğeri de zararlı haşaratın buralardan temizlenmesidir. Devlet bunun için uğraş vermesine rağmen bu konuda pek de başarılı olamamıştır. Halk arasında, özellikle bekârlar arasında *Bit yiğitte bulunur* lafzı darb-ı mesel olmuştur⁸⁵.

Bu nedenlerden dolayı devletin ve halkın bekârlara bakış açısı hep problem çıkaran kişiler şeklinde olmuştur. ...*ikâmetleri hudanegerde (Allah göstermesin) bir hastalık vukû'una sebebiyet verecekleri cihetle kat'an ca'iz olmadığı itâen tarafından vesâir sebâben ve ihzâr kılınmakta olmasına binâen...* şeklindeki değerlendirme ile çok geç bir tarihte bile hastalığa sebep olan kişiler olarak görmektedir⁸⁶. Bu durum göçün başladığı andan itibaren değişmeden var olan gelen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁷.

Sonuç olarak İstanbul başta olmak üzere Edirne, Bursa gibi şehirlere göçün artması ile ekmek parası, başlık parası, geçim derdi gibi nedenlerden dolayı yerini yurdunu bırakıp şehirlere göç eden gençlerin topluma uyum

⁸¹ Göçmenlerin kontrol noktalarını geçmelerinde zenginlerin talepleri etkili oluyordu. Özellikle veba gibi salgın hastalıklardan sonra işgücü açığı ortaya çıkıyordu. İstanbul gibi devasa bir şehrin ihtiyaçlarının karşılanması için oldukça büyük bir işgücüne gereksinim vardı. Mesela deniz yoluyla gelen malların taşınması için bile büyük sayıda hamal gerekiyordu. Suraiya Faroqhi, "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl "Büyük İstanbul'una Göç", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, Ed: Tülay Artan, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul 1998, s. 34-35.

⁸² BOA. DHKMT, nr. 1761/119, 3 Eylül 1890.

⁸³ BOA. MKT. MHM, nr. 593/12, 30 Aralık 1893.

⁸⁴ 1914 yılında yayınlanan bir kararname ile bekârlara tifo aşısının yapılması mecburi hale getirilmiştir. Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, IV, İstanbul 1995, s. 3597.

⁸⁵ Reşat Ekrem Koçu, "Bekar", s. 2393.

⁸⁶ BOA. DHKMT, Nr. 1761/114, 24 Ağustos 1890.

⁸⁷ Aynı türden bir değerlendirme ile XVIII. yüzyılda da karşılaşıyoruz. Anacak buradaki değerlendirme hastalık yaymalarından ziyade halkın malına ve namusuna zarar vermelerinden kaynaklanmaktadır. Belge Sarıyer, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, İstinye, Belgrad Köyü ve Uskumru köylerini kapsamakla birlikte bekârların neler yaptıklarına ve devletin onlara nasıl baktıklarına dair güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ahmet Refik, *Onikinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988, s. 127-128.

sağlayamamaları neticesinde hemen her türlü suçun içinde bulunmuşlardır. Zaten bekârın tanımından dolayı toplum tarafından suça meyilli kişiler olarak betimlenmişlerdir. Bu durum onların hemen hiçbir surette göç ettikleri şehirlerde topluma katılmalarını toplumun içinde yer almalarını engellemiştir. Klasik Osmanlı mahalle anlayışı bu durumu destekleyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bekârların aynı çerçevede suç içerisinde yer aldığını söylemek yanlıştır. Mesela birçoğu memlekette işlerini düzelttikten, başlık parasını kazandıktan, borcunu ödedikten sonra geri memleketlerine dönmüşlerdir. Ya da ailelerine katkı sağlamak amacıyla sadece para kazanmayı amaçlamışlar bunun için gayret göstermişler, bu nedenle de hiçbir olumsuz davranışın içinde bulunmamaya çalışmışlardır. Ancak suç işleyenler nedeniyle hepsi aynı kategoride değerlendirilmişlerdir.

Kaynaklar

- BOA, A.DVN, nr. 800, 830, 832, 852, 881.
- VGMA, nr. 98.
- BOA. NFS., nr. 183.
- BOA. CZB, nr. 1675.
- BOA. DHKMT, nr. 1761/119.
- BOA. MKT. MHM, nr. 593/12.
- BOA. DHKMT, nr. 1761/114.
- BOA. HH., nr. 184/8591.
- ABACI, N., 2001, "Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)", Ankara.
- Ahmet Refik, 1988, "Onikinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı (1689-1785)", İstanbul.
- AKTEPE, M., 1958, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Mes'alesine Dâir Bâzı Vesikalar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XIX/13, s. 1-30.
- ALTINAY, A. R., 2000, "Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı", Haz: Abdullah Uysal,
- APAYDIN, H. Y., 2002, "Kefalet", DİA, XXV, Ankara, s. 168-177.
- BAL, A., 2006, "Otele Gidemeyenler İstanbul'un Orta Yeri "Bekar Odaları", İstanbul, Sayı: 57, s. 88-93.
- BAYHAN, Ahmet A., 2002, "Türk Kültüründeki Sadaka Taşlarına Çankırı'dan Bir Örnek: Çivitçioğlu Medresesi Sadaka Taşı", Çankırı Araştırmaları, Sayı:5-6, Çankırı, s. 25-30.

- BAŞARAN, B., 1986, "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, (1789-1792)", Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar, İstanbul, s. 116-134.
- BAYARTAN, H., 2003, "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus", Coğrafya Dergisi, Sayı: 11, İstanbul, s. 5-20.
- BAYINDIR, A., 2002, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", Türkler, X, Ankara, s. 69-82.
- BEYDİLLİ, K., 2000, "İmam-Osmanlı Devleti'nde İmamlık". TDVİA, XXII, İstanbul, s. 181-186.
- BOYAR, E., FLEET, K., 2014, "Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi", Çev: Serpil Çağlayan, İstanbul.
- Câbî Ömer Efendi, "Câbî Tarihi", II, Haz. Mehmet Eli Beyhan, Ankara 2003.
- ÇAKIR, İ. E., 2012, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", Bilig, Sayı: 63, s. 31-54.
- ÇAKSU, A., 2009, "18. Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri" Osmanlı Kahvehaneleri: Mekan, Sosyalleşme, İktidar, Ahmet Yaşar, İstanbul, s. 85-98.
- ÇELİK, Ş., 2014, "1261/1845 Tarihli Harput Kefalet Defteri ve Bu Deftere Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Harput Şehri", Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, Elazığ, s. 21-47.
- ÇADIRCI, M., 1991, "Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ekonomik Yapıları", Ankara.
- DEMİRTAŞ, M., 2006, "XVIII. Yüzyılda Osmanlıda Bir Zümrenin Alt-Kültür Grubuna Dönüşmesi: Külhanbeyleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VII/1, Erzurum, s. 113-142.
- DÜZBAKAR, Ö., 2003, "Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri", U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 5, Bursa, s. 97-108.
- DUMAS, J., 2010, "Hücre'den Saray'a: 15-18. Yüzyıllarda Osmanlı Konutları", Toplumsal Tarih, Sayı: 193, s. 18-24.
- ERGENÇ, Ö., 1984, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları, IV, İstanbul, s. 69 -70.
- ERGENÇ, Ö., 2013, "İdeal İnsan Tipi" Üzerinden Osmanlı Toplumunun Evrimi Hakkında Bir Tahlil Denemesi", Osmanlı Tarihi Yazıları, İstanbul, s. 423-428.
- ERGİN, O. N., 1883, "Mecelle-i Umur-u Belediye", I, İstanbul.
- ERSOY, B., 2001, "Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri", EJOS, IV, s. 75-97.

- Evliyâ Çelebi, “Günüümüz Türkçesiyle Eoliya Çelebi Seyahatnâmesi”, II. Kitap, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1998.
- FAROQHI, S., 1998, “Eyüp Kadı Sicillerine Yansdığı Şekliyle 18. Yüzyıl “Büyük İstanbul’una Göç”, 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam, Ed: Tülay Artan, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, s. 33-48.
- FAROQHI, S., 1998, “Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam”, Çev. Elif Kılıç, İstanbul.
- GENÇ, Elif S., 2010, “XIX. Yüzyıl İstanbulu Bir İngiliz Seyyahın İzlenimleri”, İstanbul.
- GÜNEŞ YAĞCI, Z., 2005, “Osmanlı Taşrasında Kadınlara Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği”, Kadın Araştırmaları Dergisi, VI/2, s. 51-81.
- GÜNEŞ YAĞCI, Z.; GENÇ, S., 2013, “H. 1256/ M. 1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon”, Bursa.
- HAMADEH, S., 2012-2013, “Mean Streets Space and Moral Order in Early Modern Istanbul”, *Turcica*, 44, s. 249-277.
- İbrahim Peçevi Efendi, “Peçevi Tarihi”, I, Yay. Haz: B. Sıtkı Baysal, Ankara 1999.
- İNALCIK, H., 2001, “İstanbul”, TDVİA, XXIII, İstanbul, s. 205-227.
- KAFADAR, C., 1981, “Yeniçeri- Esnaf Relations: Solidarity and Conflict”, Master Thesis, McGill University, Montreal.
- KARPAT, K. H., 2002, “Osmanlı Modernleşmesi”, Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, Ankara.
- KILIÇ, A., “Tulumbacı Kahvehaneleri”,
http://www.yangin.org/dosyalar/tulumbaci_kahvehaneleri.pdf.
- KIZILKAN, N., 2009, “Spaces of Masculinites: Bachelor Rooms in Süleymaniye”, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KOÇU, R. E., 1971, “Galata Bekar Odaları”, İstanbul, s. 5887
- KOÇU, R. E., 1960, “Balaban İskelesi Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri”, İstanbul Ansiklopedisi, IV, İstanbul, , s. 1949-1955.
- KOÇU, R. E., 1961, “Bekar”, İstanbul Ansiklopedisi, V, İstanbul, s. 2392-2393.
- KUBAN, D., 1953, “Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, VII, s. 53-73.
- KUNDAKÇI, H., 2009, “402 no’lu Üsküdar Şer’iyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1153- 54)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- MANDALOĞLU, M., 2013, "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 33, Konya, s. 133-159.
- ORTAYLI, İ., 1977, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bakış", Amme İdaresi Dergisi, X/2, Ankara, s. 77-97.
- ORTAYLI, İ., 2008, "Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi", Ankara 2008.
- ÖZBAY, R. D., 2003, "19. Yüzyılda Osmanlıda Devletin Emek İstihdamı", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- ÖZDEMİR, R., 1989, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", Osmanlı Araştırmaları, Sayı: 9, İstanbul, s. 101-157.
- ÖZKAYA, Y., 1983, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", Tarih Araştırmaları Dergisi, XVI, Ankara, s. 171-203.
- PUL, A., 2008, "Osmanlı Sosyal Hayatı Figüranlarından Arayıcı Esnafı", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIII/1, İzmir 2, s. 211-238.
- SAĞOL, G., 2002, "Destanlarda Evlilik", Yeni Türkiye, Sayı: 45, Ankara, s. 264-288.
- SAYDAM, A., 1997, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Sistemi", Tarih ve Toplum, Sayı: 164, İstanbul, s. 4-12.
- ŞAHİN, İ., 2010, "Şehir", TDVİA, İstanbul, s. 446-449.
- ŞEKER, C., 2007, "Ahkâm ve Atik Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Şemseddin Sâmî, "Kâmûs-ı Türkî", İstanbul 1987.
- ŞEN, B., 2012, "Kentsel Mekân ve Göç İlişkisine 'Barınak'tan Bakmak: Tarihsel Süreçte Erkek Göçmenlerin Barınma Mekânları", Toplum ve Demokrasi, Sayı: 13-14, s. 201-223.
- TOK, Ö., 2005, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 18, Kayseri, s. 158-173
- TURNA, N., 2011, "İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", Studies of the Ottoman Domain, I/1, s. 23-58.
- TURNA, N., 2012, "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi: Bir Analiz", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret", Der: Fatmagül Demirel, İstanbul, s. 21-42.
- ULUDAĞ, S., 1991, "A'zeb", TDVİA, İstanbul, s. 313-314.

- YAŞAR, A., 2013, "*İstanbul Hanları: 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl Başı*", Osmanlı İstanbul'u, I, Ed: Feridun Emecen- Emrah Safa Gürkan, İstanbul, s. 511- 524.
- YERASIMOS, S., 2006, "*16. Yüzyıl'da İstanbul Evleri*", Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak, Ed: Suraiya Faroqhi- Christoph K. Neumann, Çev. Zeynep Yelçe, İstanbul.
- YÜKSEL, H., 1990, "*Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*", Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- ZARINABAF, F., 2010, "*Crime and Punishment in İstanbul: 1700-1800*", California.